

15. Олійник Ю. Геркулес і стайні / Ю. Олійник // Український тиждень. – 2015. – №20 (392). – С.15.

16. Семиноженко А. В. Павлів: В Україні нічого не вийде / А. Семиноженко // Країна. – 2012. – №13 (116). – С.34–37.

17. Семків В. Вадим Карасьов: Дивіденд незалежності узурпували олігархи / В. Семків // Україна молода. – 23–24 вересня 2011 р. – С.5.

References

1. Bazavluk D. «Vlada dozvolyla koruptsiyi buty klyuchovym biznesom v Ukraini» / D. Bazavluk // Ukrayina moloda. – 2 kvitnya 2015 r. – S.5.

2. Basarab M. Spochatku koruptsiya, reshta potim / M. Basarab // Ukrayinsky tyzhden. – 2015. – №20 (392). – S.23.

3. Brekhunenkov V. Vyprobuvannya toponimiyeyu / V. Brekhunenkov // Ukrayinsky tyzhden. – 2015. – №20 (392). – S.40–43.

4. Dpomozhy sobi sam // Ukrayinsky tyzhden. – 2015. – № 23 (395). – S.22–24.

5. Zhovnirenko P. Politychny SNID i yak yoho podolaty / P. Zhovnirenko // Ukrayina moloda. – 16 kvitnya 2015 r. – S.4–5.

6. Ivershen I. V. Torba: ATO treba pochynaty z Kyueva / I. Ivershen, R. Horbach // Krayina. – 2014. – №37 (240). – S.25–26.

7. Ivershen I. M. Minakov: Ye dvi bazovi modeli derzhavy – yaka stvoryuye problemy i yaka yikh rozv'yazuye / I. Ivershen, R. Horbach // Krayina. – 2014. – №42 (245). – S.28–31.

8. Karasov V. Yanukovykh zapiznyvsya na desyat rokiv / V. Karasov // Krayina. – 2011. – №7 (60). – S.29.

9. Kurylenko O. O. Bakhtiyarov: Nasha elita – tse ne myslyteli. Tse – ofitsianty / O. Kurylenko // Krayina. – 2012. – №21 (124). – S.4–6.

10. Losyev I. Koly zh prydyut novi ukrayintsi ? / I. Losyev // Ukrayinsky tyzhden. – 2015. – №20 (392). – S.16–17.

11. Losyev I. U poloni «staroyi hvardiyi» / I. Losyev // Ukrayinsky tyzhden. – 2015. – №23 (395). – S.20–21.

12. Makarov Yu. Kamin na shyyi / Yu. Makarov // Ukrayinsky tyzhden. – 2015. – №20 (392). – S.22.

13. Malko R. Vyuty iz zamknenoho kola / R. Malko // Ukrayinsky tyzhden. – 2015. – №20 (392). – S.18–20.

14. Minakov M. Ukrayinsky suverenitet mizh hromadskym aktyvizmom i oliharkhichnym renesansom / M. Minakov, I. Kolodiy // Krytyka. – 2014. – Chyso 11–12. – S.14–17.

15. Oliynyk Yu. Herkules i stayni / Yu. Oliynyk // Ukrayinsky tyzhden. – 2015. – №20 (392). – S.15.

16. Semynozhenko A. V. Pavliv: V Ukrainy nichoho ne vyyde / A. Semynozhenko // Krayina. – 2012. – №13 (116). – S.34–37.

17. Semkiv V. Vadym Karasov: Dyvidend nezalezhnosti uzurpuvaly oliharkhy / V. Semkiv // Ukrayina moloda. – 23–24 veresnya 2011 r. – S.5.

Potapenko Yu. O., Doctor of History, professor of Department of History and culture of Ukraine State University «Pereiaslav–Khmelnitsky State Pedagogical University named Gregory Skovoroda» (Ukraine, Pereiaslav–Khmelnitsky), yaroslavpotapenko007@yandex.ua

The reception of the authorities and society in the intellectual circles of Ukraine after Maidan

The paper presents the key trends in understanding the relationship between government and society, that they can identify today in publications of domestic intellectuals. Particular emphasis is placed on evaluating the ability of political elites to carry out effective reforms, as well as identifying the main causes of the growing alienation in the system «government – society» and the social and political consequences of this phenomenon.

Keywords: Ukraine, the government, civil society, corruption, oligarchs, NGOs.

Потапенко Я. А., доктор исторических наук, профессор кафедры истории и культуры Украины, ГВУЗ «Переяслав–Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» (Украина, Переяслав–Хмельницкий), yaroslavpotapenko007@yandex.ua

Рецепция отношений между властью и обществом в интеллектуальной среде постмайданной Украины

Представлены ключевые тенденции в осмыслении отношений между властью и обществом, которые уже сегодня можно выделить в публикациях отечественных интеллектуалов. Особое внимание акцентируется на оценке способности политических элит проводить действенные реформы, а также на определении главных причин нарастающего отчуждения в системе «власть – социум» и общественно-политических последствий этого явления.

Ключевые слова: Украина, власть, гражданское общество, коррупция, олигархат, общественные организации.

***

УДК 342.71:37.017.4–027.63(477)

Дунець В. Б.,
аспірант, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), vas.dunets@gmail.com

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА В ДІЇ: ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Автор обґрунтовує необхідність реалізації громадянської освіти в дії, зокрема в Україні, з огляду на низьку громадсько-політичну активність сучасної української молоді. Для вирішення поставленого завдання автор використовує порівняльний підхід та зіставляє закордонний досвід з українськими реаліями. Передусім автор з'ясовує суть громадянської освіти в дії. Проаналізований закордонний досвід, зокрема польський, німецький, засвідчив, що у цих країнах активно використовується принцип «навчання через дію» у процесі реалізації громадянської освіти, до якого залучаються не тільки освітні заклади, але передусім громадські організації, а також державні та місцеві органи влади. В той же час, перед школою в процесі громадянської освіти стоять нові завдання, має вона стати місцем, де навчають демократії. Автор окреслив також можливості використання закордонного досвіду в Україні, можливості створення нових інституційних механізмів залучення молоді до участі в суспільно-політичному житті.

Ключові слова: молодь, громадянська освіта, діяльнісний підхід, участь, молодіжна рада, школа, громадська організація.

Підготувати молодого громадянина до життя в умовах демократії, набуття ним основ активістської культури, неможливо здійснити виключно на академічних уроках з громадянської освіти, без залучення його до участі в суспільно-політичному житті. Попри те, що в Україні громадянська освіта з кожним роком все частіше виноситься на рівень наукового обговорення, зокрема варто згадати Методологічний семінар в Національній академії педагогічних наук України під назвою «Громадянськість української молоді: виклики, здобутки, перспективи» (квітень, 2015 р.), питання реалізації громадянської освіти з використанням принципу «навчання через дію» обминаються. В той же час, низька явка молоді на виборах, як найпростішій формі політичної участі, зокрема на позачергових виборах до Верховної Ради України у жовтні 2014 року [2], засвідчила не тільки про відсутність у неї сформованої культури участі, а й розуміння значення для демократії участі у всенародному волевиявленні. Дефіцит громадянськості, пошук шляхів активізації громадсько-політичної участі української молоді обґрунтовують важливість реалізації громадянської освіти на основі діяльнісного підходу, який використовується у практиці багатьох європейських країн (Великобританії, Німеччині, Польщі тощо). Таким чином, наукова актуальність цієї статті зумовлена необхідністю вивчити досвід європейських країн щодо впровадження громадянської освіти в дії, з'ясувати суть цього поняття, а також окреслити можливості використання діяльнісного підходу в процесі реалізації громадянської освіти в Україні.

Українські вчені у дослідженнях громадянської освіти, яка становить предмет міждисциплінарного вивчення, часто зосереджуються на її понятійному розмежуванні з політичною освітою (І. Жадан, М. Іванов), проте в деяких працях громадянська освіта розглядається як окремий предмет дослідження (С. Рябов, А. Карнаух та інші). Теоретичні та практичні аспекти громадянської освіти в дії, як і саме використання цього поняття, залишаються поза об'єктивом українських вчених, незважаючи на те, що в Концепції громадянської освіти в Україні з 2000 року ідеться про формування змісту громадянської освіти з використанням діяльнісного підходу [1]. З перспективи політології рибимо спробу дослідити нагромаджений

європейський досвід, зокрема польський, британський та німецький, щодо впровадження громадянської освіти в дії на основі монографії польсько-британського колективу авторів з однойменною назвою «Громадянська освіта в дії» (2013). За словами упорядників, це перша у Польщі систематизована збірка наукових статей присвячених громадянській освіті в дії, ціннісні матеріали якої не відірвані від реальності, оскільки написані як науковцями, так і практиками, котрі безпосередньо працюють над розробленням програм з громадянської освіти [12, s. 7–8].

Завдання, які ставляться перед громадянською освітою, а це – формування громадянина нової якості – критично мислячу та громадянсько компетентну особистість, визначають її місце та роль у системі освіти й загалом у суспільстві. Власне тому вже на початку XXI ст. питання реалізації громадянської освіти виносилися на рівень публічного дискурсу європейських країн, вирішення яких покладалося на інституції найвищого, наднаціонального рівня – Раду Європи та Європейський союз [11, s. 104–105]. Результатом багаторічної праці стала прийнята Радою Європи в 2010 році Хартія про освіту для демократичного громадянства та прав людини. Опрацювання цього важливого документа розпочалося фактично із проектом Ради Європи під назвою «Освіта для демократичного громадянства» у 1997 році. В Хартії зазначається, що одним із принципів освіти для демократичного громадянства є «навчання через дію», суть якого полягає у тому, що не вистачить лише передавати знання, потрібно «розвивати готовність діяти в суспільстві з метою поширення прав людини, демократії та верховенства права» [7]. Повертаючись до України, у згаданій вже Концепції дається пояснення діяльнісному підходу: «...визначає спрямування змісту громадянської освіти на розвиток уявлень і вмінь, що сприяють успішній соціальній активності особистості. Цей підхід реалізується шляхом створення навчальних ситуацій, в яких апробовуються на практиці засвоєні громадянські цінності. Реалізація цього підходу здійснюється шляхом викладення глобальних проблем посередництвом локальних на основі позитивного досвіду участі учнів в окремих громадянських акціях, проектах тощо» [1]. Громадянська освіта в дії постає, таким чином, як активна форма навчання громадянської та політичної компетентності, шляхом залучення осіб до участі в створених навчальних ситуаціях, приближених до реальних умов, або до участі в суспільно-політичному житті через громадські організації, різні проекти, акції. Спрямованість громадянської освіти розглядатимемо у контексті молоді, з огляду на особливості вікової соціалізації молодих, підрастаючих особистостей, котрі становлять суспільний пріоритет. Варто зазначити, що громадська освіта не обмежується лише цією соціально-демографічною групою. Ідеться також про добровільне, емоційно-вольове залучення молоді до громадсько-політичної діяльності непов'язаної з навчальними вимогами, оскільки примусове нав'язування участі суперечить демократичним засадам. Адже відомо, що до громадянської освіти звертаються радше в демократичних державах, ніж в недемократичних, оскільки останні в ідеологічно-пропагандистських цілях використовують політичну освіту.

Вибір способу та методу формування громадянської позиції у молоді впливатиме на очікувані від них

результати у майбутньому, від яких залежатиме й форма демократії. Адже молодь не тільки вноситиме новизну в суспільно-політичну дійсність, але й набуде нового суспільного статусу, стане прикладом наслідування для наступних підрастаючих поколінь [8, s. 12].

Від вивчення теоретичних аспектів необхідно перейти і до з'ясування практичних. Розпочати варто з аналізу позитивного досвіду деяких країн-членів Європейського союзу, в яких створені та надалі створюються нові інституційні механізми залучення молоді до участі в суспільно-політичному житті, починаючи з локального середовища. Адже громадсько-політична активність молоді деяких європейських країн, окрім скандинавських, демонструє радше пасивну, аніж активну модель політичної поведінки.

Низький рівень громадсько-політичної активності польської молоді на основі проведених наукових досліджень констатують тамтешні вчені, навіть попри те, що навчання громадянськості на теоретичному рівні у цій країні є ефективним, про що свідчать позитивні статистичні показники (міжнародні рейтинги, результати олімпіад). Тим більше, що навчальні дисципліни з громадянської освіти ще в 90-х роках XX ст. були впроваджені в польську шкільну та університетську програми навчання [11, s. 114].

Починаючи із 90-х років, зокрема після встановлення у Польщі демократичного ладу, коли активність суспільства загалом, а молоді зокрема, повільно змінювалася у сторону пасивності, поляки задумалися над механізмами залучення молоді до участі в суспільно-політичному житті. Тому вже у прийнятому тоді законі «Про самоврядування гміни»¹ передбачалося створення молодіжної ради гміни як консультативного органу зі своїм статутом, в якому зазначається порядок обрання молодих депутатів (вік, кількість, принципи обрання тощо) та окреслюються сфери діяльності ради [13]. Польський автор М. Бріль у своїй статті детальніше описує молодіжні інституції, які сьогодні функціонують у Польщі. Отож, окрім вже згаданої молодіжної ради гміни, залежно від одиниці адміністративно-територіального поділу, створюються наступні інституції: на рівні воєводства – молодіжна рада воєводства, повіту – молодіжна рада повіту, а також молодіжні ради при війті, бурмістрі та президенті міста. Вище перелічені молодіжні ради діють за аналогією молодіжної ради гміни як самостійні проекти відповідних органів місцевого самоврядування. Функціонує також і Сейм дітей та молоді на загальнонаціональному рівні (спільний проект Канцелярії Сейму, Міністерства народної освіти, Центру громадянської освіти та Центру розвитку освіти), засідання якого відбуваються кожного року 1 червня, проте рішення молодих парламентарів не мають жодної юридичної сили, а тільки є елементом навчальної гри. Не оминає М. Бріль і Європейського молодіжного парламенту, членами якого можуть стати також молоді поляки [5, s. 36–37].

Мета створення молодіжних рад у Польщі є досить широкою, оскільки полягає не тільки у залученні молоді до громадсько-політичної діяльності, а передусім – до вирішення проблем локального значення. Адже думки

¹ Гміна становить базову одиницю адміністративно-територіального устрою в Польщі, подібно як територіальна громада в Україні.

представників молодіжних рад з питань, які пов'язані з їх життям та діяльністю (наприклад, реалізація проєктів «Безпечна школа», «Малий, великий спорт»), інколи навіть заслуховуються та враховуються під час прийняття відповідних рішень дорослими органами місцевого самоврядування. Починаючи зі школи та закінчуючи загальноосвітніми ліцеями, професійними технікумами, молоді люди охоче стають депутатами молодіжних рад відповідно до передбаченого їх статутами віку для членства. Адже у таких середовищах створені належні умови для опанування основ політичної грамотності, вміння доносити власну точку зору, шукати компроміс у важливих та водночас конфронтаційних питаннях, а також виробляти свою громадянську позицію й пробувати брати на себе відповідальність за вирішення тих проблем, з якими молодь зіштовхується щодня, ідучи до школи, магазину чи на стадіон.

Натомість навчальні ситуаційні проєкти створюють в Польщі громадянські організації. Центр громадянської освіти, як незалежна освітня інституція, з 1995 року реалізує проєкт під назвою «Молодь голосує». Перед кожними виборами (парламентськими, президентськими, місцевими чи до Європейського парламенту) в обраних середніх та старших польських школах, відбуваються шкільні вибори. Молодь, після проведених дискусій, дебатів, голосує за реальні політичні партії – суб'єкти поточного виборчого процесу, враховуючи те, що участь є добровільною, а голосування таємним. Метою цього проєкту є не тільки заохотити молодь до участі в голосуванні, але таким шляхом збільшувати її активність у суспільно-політичному житті, пояснювати значення виборів для демократичної держави. Для науковців шкільні вибори є джерелом інформації про політичні преференції майбутніх дієздатних громадян, а також можливість побачити їх потенціал до громадсько-політичної участі [9, s. 48].

Механізми та форми залучення молоді до участі в суспільно-політичному житті варіюються залежно від країн. Так в Польщі, як можна було побачити, ключову роль відіграють неурядові, громадські організації. Натомість в Німеччині активізація участі молоді здійснюється шляхом проведення дискусій на політичну тематику та обговорення можливих змін щодо конкретно обраних для аналізу ситуацій. В Литві, подібно як і в Польщі, – з допомогою громадських організацій, а у Великій Британії – через молодіжні парламенти та обрання молодіжних лідерів міст [6, s. 211].

Ціннішими є рекомендації німецьких науковців (Й. Бутт–Пошнік, М. Бутт–Пошнік та Б. Відмаєр), що стосуються шляхів покращення підходу у реалізації громадянської освіти через діяльність відповідно до викликів сучасності. Передусім, на їх думку, важливо створити демократичний простір деліберативної молоді. Необхідно розуміти, що «симулювання демократії», тобто створення навчальних ситуацій приближених до умов демократичної реальності, – це короткострокові заходи. Натомість вироблення у молоді культури участі вимагає залучення останніх до вирішення реальних справ (проведення дискусій, участі в процесі прийняття рішень). По-друге, з огляду на те, що в школах учні проводять більшість свого часу, ці заклади мають стати місцем навчання демократичних правил. В такому разі ідеться про зміну підходу в діяльності освітніх закладів з «фабрики

знання» на «школу демократії». По-третє, громадянська освіта має бути позбавлена будь-яких індоктринальних проявів, натомість повинна базуватися на таких принципах, як порозуміння та довіра. Необхідно уникати нав'язування політичних переконань, а використовувати лише принцип об'єктивності під час передачі інформації. По-четверте, для молодих людей з меншими можливостями розвитку (наприклад, які мають проблеми із закінченням школи) необхідно адаптувати програми з громадянської освіти. Активні особи в громадянській освіті, враховуючи індивідуальні можливості кожного, повинні роз'яснювати їм важливість участі в політичних процесах. По-п'яте, громадянська освіта має стати невід'ємним елементом програми підготовки молодіжних лідерів [6, s. 214–216].

Польська соціолог О. Напюнтек, як і німецькі науковці, також притримується позиції щодо зміни підходу діяльності освітніх закладів. Вона вважає, що «від школи, як інституції публічної, в щораз більшому ступені очікується реалізація нового завдання – вона має бути місцем підготовки осіб до активного громадянства. Школа це завдання повинна реалізувати не тільки передаючи знання, але також функціонуючи як демократична інституція, котра дозволяє учням-громадянам активно брати участь в процесах прийняття рішень, брати на себе відповідальність за правила, які є чинними в школах, а також впливати на процес діяльності цих закладів. Отож, школи мають їх підготовлювати до активного громадянства, створюючи можливість вчитися на практиці» [11, s. 104].

З поданого матеріалу можна розгледіти тенденцію, що в Європі важливим питанням є навчання громадянської освіти в дії. Цей процес не обмежується лише діяльністю освітніх закладів, а охоплює різноманітні інституції, передусім громадські організації. Що стосується школи, то в процесі навчання громадянської освіти її внутрішня діяльність має стати прикладом для учнів, а не тільки односторонньою передачею знань. Теоретичні заняття та практичне залучення молоді до участі в суспільно-політичному житті, не виключають одне одного, а взаємодоповнюють, відбувається зміцнення отриманих академічних знань на практиці. Як вже зазначалося, в Концепції громадянської освіти в Україні ідеться про реалізацію діяльного підходу шляхом створення навчальних ситуацій. Проте з отриманого аналізу чітко вбачається, що в Європі вже відходять від «симулювання демократії» на користь безпосереднього залучення молоді до діяльності. Власне тому, з огляду на проаналізований європейський досвід, необхідно звернути увагу й на ситуацію в Україні та перспективи впровадження громадянської освіти в дії.

Відчутною проблемою за роки незалежної України став дефіцит громадянськості, зокрема серед молодого покоління. Низька явка на позачергових виборах до Верховної ради України у жовтні 2014 року серед молодих осіб у віці 18–24 років – ровесників незалежності, про що було сказано на початку статті, коли лише кожен третій з цієї вікової групи взяв участь в голосуванні [2], засвідчує, що проблема дефіциту громадянськості невирішена, а навіть загострюється. Змінити ситуацію можуть не короткострокові превентивні інформаційно-популяризаційні заходи з роз'яснення значущості волевиявлення громадян у їх повсякденному житті, а довгостроковий процес навчання бути громадянином в демократичній державі.

Проблеми реалізації громадянської освіти в дії в Україні походять з проблем впровадження системи громадянської освіти загалом. Розроблені науковцями, фахівцями та експертами три концепції громадянської освіти в Україні, кожна з яких містить систему утворюючу складову, так і не були впроваджені в життя, залишившись для використання в наукових середовищах. Стає цілком зрозуміло, чому питання громадянської освіти в Україні так і залишається на рівні наукового, а не публічного дискурсу. Адже панують думки, що громадянська освіта відлякує, в першу чергу, політичну еліту, яка не бажає виховувати політично та громадянсько грамотних і активних наступників, якими важко вже буде маніпулювати. З іншої сторони, ідеологічні залишки комуністичної епохи, які досі існують в свідомості більшості, не дозволяють змінити філософію бачення громадянина не як об'єкта політики, а як суб'єкта її творення, на чому наголошується в громадянській освіті. Тому на шляху утвердження демократичного режиму, реалізація засад громадянської освіти в Україні є вкрай необхідною. Однак ідеться не тільки про розроблення програм навчання, впровадження навчальних дисциплін з громадянської освіти, але важливим є навчання основ громадянськості підростаючого покоління, використовуючи принцип «навчання через дію». Адже «найкраща школа демократії – це практична участь у житті демократичного суспільства» [3, с. 51].

Ми також спробуємо проаналізувати, які інституційні механізми залучення молоді до участі в суспільно-політичному житті існують в Україні. Передусім, на відміну від Польщі, в Україні у Законі «Про місцеве самоврядування» відсутні норми про створення молодіжних рад, тобто відсутня система утворююча складова їх діяльності. Такі ради створюються, але фрагментарно та вибірково при місцевих органах виконавчої влади або органах місцевого самоврядування. Відмінності, наприклад, з молодіжними радами Польщі, полягають у тому, що в Україні такого типу ради, маючи статус консультативно-дорадчого органу, зовсім не становлять аналогії діяльності представницьких органів, які базуються на принципі виборності посад, дотримання одних і тих самих організаційних процедур. Вони створюються для іншого завдання, передусім – для громадського контролю за діяльністю відповідних дорослих органів.

Необхідно також зазначити, що в 2012 році було створено Молодіжну раду при Кабінеті Міністрів України, яка проіснувала не так вже довго – до листопада 2014 року. Стосовно її діяльності у суспільстві спостерігався сплеск конфронтаційних думок і поглядів, прихильники яких, з однієї сторони, розгорнули дискусію щодо збільшення повноважень молодіжної ради, а з іншої – виступали за створення значно ефективнішої, на їх думку, інституції – молодіжного уряду [4]. Якраз тут і підтверджуються наші міркування стосовно того, за яким принципом належить створювати молодіжні інституції в Україні. Проблема водночас полягає у тому, що такі дискусії точилися на рівні вищих керівників держави, натомість молодь так і не змогла активно долучитися до діяльності молодіжної ради. У контексті аналізованої нами проблеми важливо розглянути не тільки сферу впливу молодіжних рад на відповідні дорослі органи, чи на процес прийняття рішень, а передусім звернути увагу на можливість молоді долучитися до суспільно-політичного життя, до дискусій на тему суспільно-політичних змін. Ідеться про участь

молоді в суспільних подіях і проектах, котрі спрямовані на розвиток та формування її громадянської складової.

З короткого аналізу неможливо детально охарактеризувати тенденції щодо механізмів залучення української молоді до громадсько-політичної участі, оскільки будь-які спроби носили радше ситуативний характер, а також були індивідуальними ініціативами, а не комплексною системою дій. Тому на шляху впровадження громадянської освіти в Україні, зокрема з використанням діяльнісного підходу, необхідно визначити чіткі завдання та цілі, адже як писав Юлій Сенека молодший: «якщо корабель не знає, в який порт він пливе, то жодний вітер не буде йому попутний» [10, с. 9]. Серед таких цілей, безсумнівно, по-перше, комплексне впровадження системи громадянської освіти в Україні, а, по-друге, реалізація різноманітних ініціатив з навчання громадянської освіти через діяльність, зокрема проведення молодіжних виборів, нормативне закріплення діяльності молодіжних рад на рівні органів місцевого самоврядування, а також реалізація інших заходів щодо залучення молоді до суспільно-політичної діяльності.

Розпочату проблематику дослідження необхідно продовжувати в напрямку детального аналізу можливостей в Україні навчання громадянської освіти в дії, зокрема в таких середовищах, як учнівське та студентське самоврядування, громадські організації, молодіжні ради.

Список використаних джерел

1. Концепція громадянської освіти в Україні // Шкільний світ. – 2000. – №13–14. – Липень.
2. На парламентські вибори прийшла лише третина 20-річних громадян [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 5 листопада 2014. – Режим доступу: <http://dt.ua/POLITICS/na-vibori-priyshla-lishe-tretina-dvadcyatirichnih-gromadyan-155784.html>. – Назва з екрану.
3. Політична культура та проблеми громадянської освіти в Україні: Аналіт. звіт / [П. Жадан, С. Кисельов, О. Кисельова, С. Рябов; Відп. ред. С. Рябов; Ін-т громад. освіти НаУКМА та ін.]. – К.: Тандем, 2004. – 79 с.
4. Хорольський Р. Молодіжна Рада чи Уряд при Кабінеті Міністрів України? [Електронний ресурс] // Кореспондент. – Режим доступу: <http://blogs.korrespondent.net/blog/users/3238770-molodizhna-rada-chy-urjad-pri-kabineti-ministriv-ukrainy>. – Назва з екрану.
5. Brol M. Psychospołeczne aspekty aktywności politycznej młodych ludzi / M. Brol // Polityka w opinii młodych: idee, instytucje, obywatele / red. nauk. Agnieszka Turska-Kawa. – Katowice: Uniwersytet Śląski; Sosnowiec: Remar, 2012. – S.23–44.
6. Butt-Pośnik J. Uczestnictwo obywatelskie i polityczne – czy mamy doczynienia z «efektem przenikania» (spill-over effect) / J. Butt-Pośnik, M. Butt-Pośnik, B. Widmaier // Edukacja obywatelska w działaniu / red. Anna Kordasiewicz i Przemysław Sadura. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, cop. 2013. – S.197–219.
7. Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education Recommendation CM/Rec (2010)7. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2010. – 38 p.
8. Dlaczego Palikot?: młodzi wyborcy Ruchu Palikota – przypadkowy czy «twardy» elektorat nowej siły na polskiej scenie politycznej / red. nauk. Radosław Marzęcki, Łukasz Stach. – Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa, 2013. – 227 s.
9. Kandzia A. Głos wart programu? – o tym, co partie polityczne proponują młodzieży / A. Kandzia // Polityka w opinii młodych: idee, instytucje, obywatele / red. nauk. Agnieszka Turska-Kawa. – Katowice: Uniwersytet Śląski; Sosnowiec: Remar, 2012. – S.45–61.
10. Mojszewicz C. Edukacja polityczna w procesie integracji europejskiej / C. Mojszewicz // Edukacja polityczna w nowej Europie: praca zbiorowa / Krzysztof Borowczyk [et al.; pod red. Czesława Mojszewicza]; Instytut Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. A. Mickiewicza. – Toruń; Poznań: Wydaw. Adam Marszałek, 1992. – S.7–29.
11. Napiontek O. Szkoła – przestrzeń obywatelskiego uczenia / O. Napiontek // Edukacja obywatelska w działaniu / red. Anna Kordasiewicz i Przemysław Sadura. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, cop. 2013. – S.104–127.

12. Sadura P. Wprowadzenie. Szkoła demokracji – okiem refleksyjnych praktyków / P. Sadura, A. Kordasiewicz // Edukacja obywatelska w działaniu / red. Anna Kordasiewicz i Przemysław Sadura. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, cop. 2013. – S.7–24.

13. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. – o samorządzie gminnym (Dz.U.2001.142.1591).

References

1. Koncepcja gromadżans'koi' osvity v Ukraї'ni // Shkil'nyj svit. – 2000. – №13–14. – Lyphen'.

2. Na parlaments'ki vybory pryshla lyshe tretyna 20–richnyh gromadjan [Elektronnyj resurs] // Dzerkalo tyzhnja. – 5 lystopada 2014. – Rezhym dostupu: http://dt.ua/POLITICS/na-vybory-priyshla-lishe-tretyna-dvadcyyatrichnyh-gromadyan-155784_.html. – Nazva z ekranu.

3. Politychna kul'tura ta problemy gromadżans'koi' osvity v Ukraї'ni: Analit. zvit / [I. Zhadan, S. Kysel'ov, O. Kysel'ova, S. Rjabov; Vidp. red. S. Rjabov; In-t gromad. osvity NaUKMA ta in.]. – K.: Tandem, 2004. – 79 s.

4. Horol's'kyj R. Molodizhna Rada chy Urjad pry Kabineti Ministriv Ukraї'ny? [Elektronnyj resurs] // Korespondent. – Rezhym dostupu: <http://blogs.korespondent.net/blog/users/3238770-molodizhna-rada-chy-uriad-pry-kabineti-ministriv-ukrainy>. – Nazva z ekranu.

5. Brol M. Psychospoleczne aspekty aktywności politycznej młodych ludzi / M. Brol // Polityka w opinii młodych: idee, instytucje, obywatele / red. nauk. Agnieszka Turska-Kawa. – Katowice: Uniwersytet Śląski; Sosnowiec: Remar, 2012. – S.23–44.

6. Butt-Pośnik J. Uczestnictwo obywatelskie i polityczne – czy mamy doczynienia z «efektem przenikania» (spill-over effect) / J. Butt-Pośnik, M. Butt-Pośnik, B. Widmaier // Edukacja obywatelska w działaniu / red. Anna Kordasiewicz i Przemysław Sadura. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, cop. 2013. – S.197–219.

7. Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education Recommendation CM/Rec (2010)7. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2010. – 38 p.

8. Dlaczego Palikot?: młodzi wyborcy Ruchu Palikota – przypadek czy «twardy» elektorat nowej siły na polskiej scenie politycznej / red. nauk. Radosław Marzęcki, Łukasz Stach. – Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa, 2013. – 227 s.

9. Kandzia A. Głos wart programu? – o tym, co partie polityczne proponują młodzieży / A. Kandzia // Polityka w opinii młodych: idee, instytucje, obywatele / red. nauk. Agnieszka Turska-Kawa. – Katowice: Uniwersytet Śląski; Sosnowiec: Remar, 2012. – S.45–61.

10. Mojszewicz C. Edukacja polityczna w procesie integracji europejskiej / C. Mojszewicz // Edukacja polityczna w nowej Europie: praca zbiorowa / Krzysztof Borowczyk [et al.]; pod red. Czesława Mojszewicza; Instytut Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. A. Mickiewicza. – Toruń; Poznań: Wydaw. Adam Marszałek, 1992. – S.7–29.

11. Napiontek O. Szkoła – przestrzeń obywatelskiego uczestnictwa / O. Napiontek // Edukacja obywatelska w działaniu / red. Anna Kordasiewicz i Przemysław Sadura. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, cop. 2013. – S.104–127.

12. Sadura P. Wprowadzenie. Szkoła demokracji – okiem refleksyjnych praktyków / P. Sadura, A. Kordasiewicz // Edukacja obywatelska w działaniu / red. Anna Kordasiewicz i Przemysław Sadura. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, cop. 2013. – S.7–24.

13. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. – o samorządzie gminnym (Dz.U.2001.142.1591).

Dunets V. B., PhD-student, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), vas.dunets@gmail.com

Civic education in action: foreign experience and perspective for Ukraine

The author justifies the need for the implementation of civic education in action, in particular in Ukraine, taking into account low political activity of the modern Ukrainian youth. To solve this problem the author uses a comparative approach and compares the foreign experience with the Ukrainian realities. First of all, the author finds the essence of civic education in action. Analyzed international experience, particularly Polish, German, showed that in these countries actively used the principle of «learning by doing» in the implementation of civic education, which involved not only educational institutions, but above all non-governmental organizations, as well as state and local authorities. At the same time, in front of the school in the process of civic education faces new challenges, it must become a place where teaching democracy. The author outlined the prospects of using foreign experience in Ukraine, the possibility of creating new institutional mechanisms to attract young people to participate in social and political life.

Keywords: youth, civic education, activity approach, participation, youth council, school, non-governmental organization.

Дунец В. Б., аспірант, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), vas.dunets@gmail.com

Гражданское образование в действии: заграничный опыт и перспективы для Украины

Автор обосновывает необходимость реализации гражданского образования в действии, в частности в Украине, учитывая низкую общественно-политическую активность современной украинской молодежи. Для решения поставленной задачи автор использует сравнительный подход и сопоставляет зарубежный опыт с украинскими реалиями. Прежде всего, автор выясняет суть гражданского образования в действии. Проанализирован зарубежный опыт, в частности польский, немецкий, показал, что в этих странах активно используется принцип «обучение через действие» в процессе реализации гражданского образования, к которому привлекаются не только образовательные учреждения, но прежде всего общественные организации, а также государственные и местные органы власти. В то же время, перед школой в процессе гражданского образования стоят новые задачи, должна она стать местом, где учат демократии. Автор обозначил также возможности использования зарубежного опыта в Украине, возможности создания новых институциональных механизмов привлечения молодежи к участию в общественно-политической жизни.

Ключевые слова: молодежь, гражданское образование, деятельностный подход, участие, молодежный совет, школа, общественная организация.

* * *

УДК 32–027

Николайчук Г. Г.,
здобувач, Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ),
G.Nikolaichuk@gmail.com

Застосування акторно-мережевої теорії для побудови моделі взаємозв'язку спорту і політики в Україні

Розглядається потенціал застосування акторно-мережевої теорії Бруно Латура в дослідженні взаємозв'язку спорту і політики в сучасному українському політичному процесі. Побудовано авторську модель взаємозв'язку спорту і політики в Україні, що ґрунтується на трьох рівнях політичного: мікро-, мезо- та макорівні.

Ключові слова: спорт, політика, акторно-мережева теорія, Бруно Латура, український політичний процес, модель взаємозв'язку спорту і політики.

Проблема взаємозв'язку спорту і політики вже іманентно закладена в цих явищах суспільного життя, адже об'єднавчим бекграундом при їх дослідженні виступає гра та поле змагальності відповідно до загальноприйнятих акторами правил. Саме віднайдення особливостей взаємозв'язку між спортом і політикою здатне якісно окреслити природу цих явищ суспільного життя та «пролити світло» на евристичний потенціал застосування спорту в політиці / політики в спорті, що уможливити віднайдення нових наукових сюжетів в царині теорії/практики сучасної політичної науки.

Метою цієї статті виступає спроба застосувати акторно-мережеву теорію (ANT) Бруно Латура як ключову методологічну настанову для аналізу особливостей взаємозв'язку спорту і політики в контексті сучасного українського політичного процесу.

На нашу думку, гомогенне поле взаємозв'язку спорту та сучасних політичних процесів ґрунтується на інтеракції різноманітних актантів та інституцій, що формують власне мережу (структуру) такої взаємодії. Метафорично поле зв'язків (connections) спорту/політики виступає уявним мурашником, в якому багаторівнева інтеракція всіх акторів (мурашок) уможливило конструювання цього поля взаємозв'язку, продукуючи політику спорту/спортивну політику та відповідну владу. Завдяки своїм елементам та зв'язкам між ними «актор-мережа» створює ефект демонстрації, що генерує